

SUG'URTA MAXSULOTLARIGA NARXLARNI BELGILASHDA RISKLARNI BAHOLASHNI MODELLASHTIRISH

Abdualimov A. X.

*O'zbekiston Milliy Universiteti magistranti,
Toshkent, O'zbekiston adhamabdualimov9805@gmail.com*

Annotatsiya: Sug'urta mahsulotlariga narx belgilashda risklarni baholash jarayoni sug'urta kompaniyalari uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu maqolada sug'urta narxlarini aniqlashda qo'llaniladigan asosiy usullar, o'limlik jadvallari, umr davomiyligi modellarining ahamiyati va hozirgi zamonaviy texnologiyalarning qo'llanilishi batafsil yoritiladi. Pandemiya kabi global xavf-xatarlar davrida sug'urta bozorida matematik modellashtirishning roli oshib bormoqda. Mazkur maqola sug'urta risklarini boshqarish va samarali narxlash tizimlarini yaratish bo'yicha ilmiy va amaliy ko'rsatmalarni taqdim etadi.

Bugungi kunda sug'urta bozori jadal rivojlanib, global iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylandi. Sug'urta kompaniyalari mijozlarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlash uchun nafaqat aniq risklarni baholashi, balki ushbu risklarni narxlash tizimida ham aks ettirishi lozim. Risklarni modellashtirish uchun matematik va statistik yondashuvlardan foydalanish sug'urta sohasida muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kundagi asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

- Global pandemiya ta'siri tufayli o'limlik darajasining oshishi va demografik o'zgarishlar;
- Sug'urta mahsulotlarining murakkablashuvi va mijozlar talablarining o'zgarishi;
- Bozor sharoitlariga tezkor moslashuvni talab qiluvchi zamonaviy texnologiyalarni joriy etish.

Mazkur maqolada sug'urta mahsulotlarida narx belgilash jarayonida foydalaniladigan asosiy modellar va ularning dolzarbligi o'rganiladi.

Ilmiy muammoning qo'yilishi. O'zbekiston sharoitida investitsiya loyihalarini amalga oshirishda risklarni yuzaga keltiruvchi omillarni aniqlash, ularni sifat va miqdor jihatdan baholash, risklarni pasaytirish yo'llarini aniqlash hamda samarali boshqarish eng muhim vazifalardan hisoblanadi. Umuman olganda, risklarni boshqarish – kompaniyaning foyda olish maqsadlariga ta'sir etuvchi risklarni va ularning oqibatlarini aniqlash, baholash, hisoblash, nazorat qilish (monitoring) va kamaytirish maqsadida mazkur kompaniyada doimiy olib boriladigan tuzilmaviy jarayon hisoblanadi. Risklarni boshqarish va baholashdan maqsad, investorga investitsiya loyihasini amalga oshirishda qatnashishning maqsadga muvofiqligi to'g'risidagi qarorlarni qabul qilish va mumkin bo'lgan moliyaviy yo'qotishlardan himoyalash bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish uchun kerakli ma'lumotlarni

taqdim qilishdan iborat. Bizningcha, risklarni boshqarishning asosiy bosqichlarini quyidagicha ifodalash mumkin

Sug'urta mahsulotlariga narx belgilashning dolzarbligi quyidagilarda namoyon bo'ladi: Demografik o'zgarishlar: Aholi tarkibining qarishi va o'limlik darajasining oshishi sug'urta kompaniyalariga yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Global xavflar: COVID-19 pandemiyasi kabi yirik voqealar sug'urta mahsulotlarining risk omillarini qayta ko'rib chiqishni talab qildi. Texnologik rivojlanish: Big Data, sun'iy intellekt va mashinani o'rganish algoritmlari risklarni aniqroq baholash va sug'urta mahsulotlarini narxlashni takomillashtirishga imkon bermoqda.

Risklarni modellashtirish sug'urtaning asosiy va eng qiyin vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu muammoni hal qilishda sug'urta hodisalari soni va zararining taqsimotini taxmin qilish uchun foydalaniladigan tegishli modelni tanlash va ushbu modelni asoslashdan iborat. Moliyaviy risklarni kamaytirish sug'urta kompaniyalarining moliyaviy holatini xolisona baholash va sug'urta bozorida o'z strategiyalarini muvofiqlashtirishga bo'lgan yuqori talablarga olib keladi.

Sug'urta mahsulotlarini narxlashda quyidagi omillar hisobga olinadi:

- O'lim ehtimolligi : Bu parametr sug'urta shartnomalarining asosiy ko'rsatkichidir. Matematik modellar orqali har bir yosh guruhining o'lim ehtimolligi aniqlanadi.
- Umr davomiyligi : Sug'urtalangan shaxsning qolgan umr davomiyligini aniqlash orqali kompaniyalar sug'urta polisining narxini hisoblaydi.
- Demografik ma'lumotlar: Yashash joyi, jinsi va kasbiy faoliyat kabi omillar narx belgilashda muhim rol o'ynaydi. Sug'urta mahsulotlarida matematik modellashtirish muhim rol o'ynaydi.
- Gompertz-Makeham modeli: Bu model o'lim ehtimolligini yoshga qarab aniqlash uchun ishlatiladi va o'limning tabiiy omillarini hisobga oladi.
- Heligman-Pollard modeli: Mazkur model yoshga bog'liq o'lim tendensiyalarini uch bosqichda aniqlaydi.
- Weibull modeli: Ushbu model yosh guruhlariga mos bo'lgan o'lim ehtimolligini prognoz qilishda samarali.

Tahlil va natijalar: Tadbirkorlik faoliyatini sug'urtalash ikki yo'nalishni nazarda tutadi: tadbirkorlik risklarini sug'urtalash (ishlab chiqarishda maromiylikning buzilishi, xom ashyo va materiallarni o'z vaqtida yetkazib bermaslik, ish tashlashlar va boshqa sabablar natijasida paydo bo'ladigan risklar) va moliyaviy risklarni sug'urtalash. (foydaning boy berilishi riski, foydani to'liq ololmaslik riski, bankrotlik va boshqa risklar). Investitsiya loyihalarini amalga oshirishda sug'urtalash asosan, mulkni sug'urtalash hamda baxtsiz hodisalardan sug'urtalash shaklida amalga oshiriladi. Mulkiy sug'urtalashning quyidagi shakllari mavjud: 1–moddiy yo'qotishlar va zararlardan himoya qilish maqsadida pudrat qurilishlarini sug'urta qilish; 2 –

moddiy yo'qotishlar va zararlardan himoya qilish maqsadida dengiz yoki havo transportlari orqali tashilayotgan yuklarni sug'urta qilish; 3 – moddiy yo'qotishlar va zararlardan himoya qilish maqsadida pudrat va subpudrat tashkilotlarining asbob-uskunalarini sug'urta qilish. Baxtsiz hodisalardan sug'urta qilishning quyidagi shakllari mavjud: 4 – qurilish qatnashchilari tana jarohatlari, shaxsiy zarar yoki mulkiy zarar ko'rganlarida bosh pudrat tashkilotlari faoliyatini himoya qilish maqsadida umumiy fuqorolik javobgarligidan sug'urta qilish. Loyihalashtirish jarayonida arxitektorlik va texnik nuqtai nazardan xatolarga yo'l qo'yilganda loyihalarni boshqarishda kamchiliklar kelib chiqqanda bosh pudrat tashkilotini moddiy javobgarlikdan sug'urta qilish. O'zbekistonda sug'urta ikkita sohaga bo'linadi: 1- hayotni sug'urtalash va umumiy sug'urta. Ushbu sug'urta turlari barcha sug'urta kompaniyalari tomonidan muvaffaqiyatli amalga oshirilib, 2021- yilning 31- dekabr holatiga respublikada 42 nafar sug'urtalovchi (kompaniya) mavjudligi, ulardan 34 tasi umumiy sug'urta sohasida, 8 tasi esa hayotni sug'urtalash sohasida faoliyat yuritayotganligi ma'lumdir. 2021-yil 31- dekabr holatiga sug'urta tashkilotlarining umumiy ustav kapitali 1545784 million so'mga teng bo'lib, o'tgan 2020 -yilga nisbatan 7,4 foizga (yoki 106591 million so'mga) o'sganligi aniqlangan

Sug'urta mahsulotlariga narx belgilashda risklarni baholash va modellashtirish nafaqat sug'urta kompaniyalari uchun, balki butun iqtisodiyot barqarorligi uchun ham muhimdir. Mazkur maqola sug'urta narxlarini belgilash jarayonini takomillashtirish va bozor talablariga moslashuvchanlikni oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalarni taqdim etdi.

Xulosa va takliflar. Umuman olganda, sug'urtalashdan investitsiya risklarini boshqarish mexanizmi sifatida foydalanishning quyidagi afzalliklari mavjud: 1. Sug'urta risklarni samarali boshqarish vositasi hisoblanib, riskni aniqlash (identifikatsiya qilish), tahlil qilish va baholash, shuningdek, risk natijasida yetkazilgan zararining o'rnini qoplash kabi asosiy bosqichlarni amalga oshirishga imkon beradi; 2. Boshqa risklarni boshqarish usullariga nisbatan sug'urtaning arzonligi va qulayligi; 3. Agar sug'urta kompaniyalarining sug'urta bo'yicha katta risklarni qabul qilish imkoniyatlari cheklangan bo'lsa, u holda sug'urta bozorining boshqa ishtirokchilari o'rtasida tegishli zararni qoplash uchun javobgarlikni qayta taqsimlashning maxsus yondashuvi bilan bartaraf etish imkoniyatining mavjudligi; 4. Sug'urta operatsiyalari bo'yicha ko'pincha soliq imtiyozlari beriladi; 5. Investitsiya risklarini baholash va boshqarish uchun sug'urta kompaniyalarining ekspertlari bilimlari, malakalari va tajribalaridan foydalanish orqali risklarni boshqarishga sarflanadigan ortiqcha xarajatlarni oldini olish imkonini beradi; 6. Sug'urta kompaniyalarining investitsion potentsialini aks ettiruvchi ko'rsatkichlarga ta'sir etuvchi bevosita va bilvosita omillarni tahlil qilish orqali sug'urta kompaniyalarining raqobatbardoshligi aniqlanadi. Investor uchun ham, sug'urtalanuvchi uchun ham birday qiziq bo'lgan savollarga

to'g'ri javob olish, xususan, bozorda ishonchli sherik sifatida qaysi sug'urta kompaniyasini tanlashga doir to'g'ri qarorni qabul qilish imkonini beradi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, milliy iqtisodiyotda sug'urta munosabatlarini yanada rivojlantirish masalasi hozirgi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi, chunki sug'urta munosabatlarining rivojlanishi bo'sh turgan pul mablag'larining jamlanishiga va ulardan nafaqat sug'urtalash maqsadida, balki ularni iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlari va sohalariga investitsion resurslar sifatida safarbar etilishiga, pirovardida bu tarmoqlar va sohalarning rivojlanishiga sabab bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. A.R. Xashimov, N.K. Ochilova. Iqtisodiy matematika. Toshkent, 2018.
2. Sh. Sharaxmetov, O. Kurbanov. Iqtisodchilar uchun matematika. KBK: 22.1, Toshkent, 2017
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Toshkent. 28-dekabr, 2018-yil. www.press-service.uz.
4. Investitsiya faoliyati va strategik rivojlanish borasidagi ustuvor vazifalar muhokama qilindi. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi huzuridagi xorijiy investitsiyalarni jalb etish agentligi sayti ma'lumoti. <https://invest.gov.uz/uz/mediacenter/news/priority-tasks-of-investment-activity-and-strategic-development-were-discussed/>.
5. Moliya vazirligi sayti ma'lumotlari (Сводные показатели страхового рынка Республики Узбекистан за 2021 год) <https://imda.uz/wp-content/uploads/2022/03/Itogoviy-pokazatel-2021.pdf>.